

УДК 821.161.2-1 Шевченко:75.01

ББК 83/3 (4 Укр) 1

ПРАВДА – ОСНОВА ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**І. П. Макаровський***Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;**76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;**Тел. +380 (342) 24-21-78; e-mail: history@nung.edu.ua*

У статті висвітлюється зміст поняття «правда» як основа творчості та діяльності Тараса Шевченка, конкретизуються його основні риси, пов'язані здебільшого з поезією Кобзаря.

***Ключові слова:** Тарас Шевченко, правда, любов, добро, поезія, гуманізм, оздоровлення світу.*

Метою статті є висвітлення ролі та місця поняття «правда» в художньому мисленні Т. Шевченка. В шевченкознавстві значну увагу цьому питанню приділяли Л. Білецький, Ю. Барабаш, Т. Бовсунівська, Л. Большаков, Г. Грабович, І. Дзюба, М. Жулинський, В. Пахаренко, М. Рильський, Д. Наливайко, В. Яременко, О. Забужко та інші дослідники. Зазвичай вони розглядали це питання чи то в зв'язку з різними формами кореляції ідейно-естетичного мислення Шевченка, чи то інтерпретації змісту і форми окремих його творів, чи то належності поета до тієї чи іншої художньої течії, скажімо класицизму, романтизму чи реалізму. В працях, безумовно знаних цих авторів, переважав той чи інший метод з'ясування, залежно від поставленої ними мети. Приміром, у працях Т. Бовсунівської широко використаний порівняльний метод дослідження – творчість Шевченка порівнювалась з основними характеристиками європейської романтичної натури, що дало їй можливість глибоко розкрити особливості романтизму Кобзаря.

Одначе при всій плідності різних методів наукового вивчення Шевченкової художності недостатньо, на нашу думку, використовується метод конкретно-історичного підходу до аналізу певних явищ, в нашому випадку висвітлення ролі і місця поняття «правда» в художньому світі Кобзаря.

Визначальним у художній творчості Тараса Шевченка є принцип життєвої правдивості, яку він силою свого таланту, використовуючи різні художні засоби, блискуче перевтілював у художню правду. Вже на зорі своєї творчості, поет збагнув тайну цього процесу – здатність митця перетопити правду життя в горнилі своєї душі, за його формулою “дивитись на людей душею” [7, с. 39]. При цьому проникати в найпотамніші пласти життя та підмічати в ньому характерне, не втрачаючи

життєвої правди. Таку пораду свого вчителя К. Брюллова Шевченко з вдячністю сприйняв: “Великий Брюллов поговаривав бывало: “не копируй, а всматривайся“, и я совершенно верю бессмертному Брюллову” (4, Т.V, с. 306). В своїх ранніх філософсько-ліричних “думах” (1839) Шевченко виступає за “щиру правду” і вона в нього не абстрактна, а конкретна. Це правда українського народу з його віковичними мріями, втіхами, горем і боротьбою за волю. Це українська правда, що виростала на українському історичному ґрунті. Тож не випадково поет посилає з Петербургу свої думи в Україну:

*“Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас –
Де ж мені вас діти?..
В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А я тут загину.
Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще, може, й славу...” [7, с. 40].*

Принциповій правдивості як в суспільному бутті, так і в мистецтві, Шевченко був вірний впродовж усього свого життя. В своїй прощальній з Україною поезії – “Муза”, написаній в Нижньому Новгороді 9 лютого 1858 року, він просить музу не покидати його та постійно вчити бути правдомовним до кінця, щоб творчість його залишалась чистою і святою, як молитва:

*“Не покидай мене. Вночі,
І вдень, і ввечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду. Поможі
Молитву діяти до краю.
А як умру, моя святая!
Моя ти мамо! положи
Свого ти сина в домовину
І хоть єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи” [7, с. 499].*

Підкреслимо, що саме правда визначала як мистецьку, так і особисту долю Шевченка. Цій українській правді-молитві, він ніколи не зраджував. У вірші “Доля” поет гідно констатує:

*“Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою” [7, с. 498]*

Художня правда була в поета похідною від соціальної правди, котра відображала інтереси широких верств українського народу, зокрема селянства. Соціальна правда виступала в творчості Шевченка не у формі безпосередньо соціологічних категорій, а в формі поезії, художніх словесних конструкцій. Не випадково в одній із своїх повістей, він вживає таке поняття, як “правда опозитизированная” [4, Т. IV, с. 389].

Ступінь опозитизування правди залежить, на його думку, від наявності в душі місця “всього святого, всего прекрасного в мире”, її співчутливості до всього “великого и прекрасного в науке и человеке” [4, Т. III, с. 359, 383]. Лише з таких вихідних позицій можна написати твір, котрий би розвивав уяву та облагороджував почуття читача. Устами одного з персонажів своєї повісті “Художник” Шевченко говорив: “Я люблю или, лучше сказать, обожаю всё прекрасное, как в самом человеке, начиная с его прекрасной наружности, так само, если не больше и возвышенное, изящное произведение ума и рук человека” [4, Т. III, с. 375]. Художній твір Шевченко розглядає як витвір не лише розуму, а ще більше душі. Забезпечити їх синхронну роботу може лише любов. Саме любов відіграє головну роль в поетизованій правді життя, саме вона є невидимою, але відчутною субстанцією художніх творів, котрі складають скарбницю світової культури. “Любовь есть животворящий огонь в душе человека, и всё созданное человеком под влиянием этого божественного чувства, отмечено печатью жизни и поэзии” [4, Т. III, с. 384].

У цих словах Шевченка з його повісті “Художник” виражено основне кредо всієї його творчості.

Правда, за яку боровся Кобзар, є правдою поневоленого українського народу, зокрема українського закріпаченого селянства. Це правда їх боротьби за своє соціальне і національне визволення. Вона є історично об’єктивною, оскільки в ній відображається поступовий хід історії. Шевченко любив свій народ, був його невід’ємною частиною, відіграв і відіграє першорядну роль в його визвольних змаганнях. Краса українських пейзажів з неозорими поміщицькими ланами, засіяними житами і пшеницею, дисгармонує в Шевченка з картинами злиденного напівголодного життя українських селян-кріпаків. Такий стан засмучував душу Кобзаря і породжував болісні питання: “Я думал и бога спрашивал: “Господи, для кого это поле засияно и зеленеет?” [4, Т. III, с. 39]. Правдиве відображення життя людини в її природному і соціальному середовищі основа творчості Шевченка. Вся його творчість характеризується чіткою ідейно-політичною цілеспрямованістю.

Непримиренний борець за життєву правду в мистецтві, поет картає “вралей”, “славильщиков”, незалежно від їх діянь чи то на літературних, чи то на громадсько-побутових теренах: “Бессовестны, вредны и подлы, наконец, такие писатели“, або щодо “славильщиков” високих чинів з царського оточення, зокрема “бездушного сатрапа и наперсника

царя” В. О. Перовського, який з 1833 року керував “Оренбургською сатрапією”, читаємо в щоденнику Шевченка таке: “И этот гнилой старый развратник пользуется здесь славой щедрого и великодушного благодетеля края. Как близоруки или, лучше сказать, как подлы эти гнусные славильщики. Сатрап грабит вверенный ему край и дарит своим распутным прелестницам десятитысячные фермуары, а они прославляют его щедрость и благодеяния. Мерзавцы!” [4, Т. IV, с. 17].

Непоступливість Кобзаря до будь-якої брехні спостерігається в багатьох його поезіях. Так у вірші “Якби ви знали, паничі...” поет обурюється елегіями дворянських письменників, котрі оспівували хатину в гаї, називаючи її, всупереч правді, “тихим раєм”. Насправді у тій хатині було пекло: “Я не знаю,/Чи єсть у бога люте зло,/Що б у тій хаті не жило?/А хату раєм називають! (... ..) В тім гаю,/У тій хатині, у раю,/ Я бачив пекло.../ Там неволя” [7, с. 472-473]. В поемі “Сон” (“У всякого Своя доля...”) (Комедія) Шевченко викриває рабське, продажне “вірноподданство” письменників, котрі оспівували царизм, називаючи їх “тупорилими віршомазами” [7, с. 195]. Царизм поневолив Україну-рай та перетворив її в пекло. В цій поемі висвітлюється історична правда, що розгортається по лінії, за висловом Оксани Забужко, бінарної опозиції “Україна – російська імперія”. В опозиції “Великоросія – Малоросія” головною виступає національно-політична, доповнена соціальною та природно-космічною опозицією. Російська суспільно-політична структура бачиться Шевченкові як царство зла. В природно-космічному плані він відчуває Україну як літо, як квітучий вишневий сад, а Великоросію як зиму. Україна оповита красою. Великоросія – країна снігу, болота, туману і пустоти [12].

Водночас у творі виступає ще одна, інша бінарна опозиція – “Україна панування катів – Україна сліз і горя кріпаків”. Більше того, це роздвоєння, розлом українського національного організму, роздвоєння української соборної душі. Саме на цьому зламі формувалось і розвивалось поетичне мислення Шевченка, який намагався з’єднати оці розірвані частини в одне ціле. Образно кажучи, “Кобзар” Шевченка і є тим зварювальним апаратом для єднання живих клітин українського національного організму, а заодно тим животворним духом, що дає йому снагу життя. Шевченко сам визначив природу та ідейну спрямованість свого художнього мислення в таких поетичних рядках:

*“Лети ж моя думо, моя люта муко,
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство – ти з ними росла,
Ти з ними кохалась, їх тяжкій руки
Тебе повбивали. Бери ж їх, лети
Та по всьому орду розпусти.
Нехай чорніє, червоніє,
Полум’ям повіє,*

*Нехай знову рига змій,
Трупом землю криє.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю
Та тим часом пошукаю
На край світа раю” [7, с. 191-192].*

Отож дума поета вистраждана ним. Вона виростала в товаристві лиха й зла. Повивали її робочі “тяжкі руки”. Шевченко закликає свою думу повести їх в бій за свободу України, за створення раю на землі, якого він пристрасно шукав. Справді, благородне, всепланетарне завдання, виконання якого під силу лише Богу, поставив перед собою наш поет. Принагідно зазначимо, що Кобзар надавав перевагу мирним способам боротьби за “рай на землі”, а зображені ним в “Гайдамаках” та інших художніх творах картини жахливого кровопролиття, викликані безкінечними знущаннями над людьми катів-панів, які довели народ до відчаю. Саме на них Шевченко покладає відповідальність за проліті “ріки крові”. Історія підтверджує правоту цієї його позиції.

Гайдамаки в Шевченка не пропали, не згинули, а розійшлись, значить в лихоліття знову зійдуться для святої справи – захисту України від поневолювачів. А поки що українське серце просить “святої правди на землі” [7, с. 190]. В цьому контексті багатозначно звучить прохання Шевченка до України – “безталанної вдови”:

*“Годуй діток; жива правда
У Господа Бога!” [7, с. 190]*

Характерною рисою поезики Кобзаря є її благовість, історичний оптимізм, пророкування волі:

*“Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!” [7, с. 247]*

Тарас Шевченко своє осмислення навколишньої дійсності виражав переважно мовою художніх образів. Серед них значне місце посідають назви понять, яких відносять до архетипів – вихідних, основоположних, прадавніх, віковичних образів в ментальності, ба, навіть більше – в національній культурі. Образи-архетипи, як правило, символізують певні значимі явища в житті народу. Стосовно нашої теми варто наголосити на тому, що Тарас Шевченко часто поєднував їх, підсилював одні одними, надаючи їм неймовірної експресії. Так, образи світла – світа, сонця, як і вогню, він використовує як ознаку оновленої сили, очищення:

*“І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невічирній*

Тихо засіяє...”()

Таке символізоване значення нового життя підсилюється сполученням *світло – правди, волі, світ – правди, сонце – правди*: “І засвітив, любомудре, світло правди, волі...”; “Встане Україна, І розвіє тьму неволі, *Світ правди засвітить*”; “Може, ще раз *сонце правди* хоч крізь сон побачу.” Дослідник творчості Тараса Шевченка Віталій Кононенко резонно зауважує, що образи *світла, світа, сонця*, як, здебільшого й *вогню*, стають антитезою поняттю темряви (*тьми*) як виразнику ідеї кривди, неволі, зневіри тощо: “Не зійде сонце ! *Тьма і тьма*. І правди на землі нема !” [13, с. 7–8]. Важливе значення має і те, що подібне сполучення архетипних образів виконує в Шевченка, крім пізнавальної, ще й прогностичну функцію. Це питання всієї його життєтворчості та передбачає гармонійні відносини між природою і людьми, а також всередині соціуму. Воно передбачає їх оздоровлення і збереження як бажаного творива. А тому Шевченко часто наділяє правду ознаками божественності. В останніх своїх поезіях 1860 року поет продовжує благовістити, пророкувати, прогнозувати торжество правди в Україні як історичної необхідності, об’єктивної неминучості, зрештою природного права українців на облаштування свого життя на основі правди, складовими якої є рівність, свобода, братолюбіє і щастя людини. Суспільний лад, при якому узаконено гноблення і експлуатацію людини людиною, несумісний з привдою. Дорогу до неї перекриває царська монархія, яку потрібно повалити. Такою ідеєю пронизаний вірш “О, люди! Люди небораки!”:

*“Чи буде суд! Чи буде кара!
Царям, царятам на землі?
Повинна буть, бо сонце стане
І осквернену землю спалить”* [7, с. 546].

Заслуговує на увагу погляд Кобзаря на науку як необхідну передумову утвердження правди на землі. Хоча така ідея викладена ним побіжно, у формі поетичної рефлексії: “І день іде, і ніч іде./І голову схиливши в руках,/Дивуєшся, чому не йде/Апостол правди і науки?” [7, с. 547].

На завершення підкреслимо, що архетип «правда» відіграє основну роль також в національно-державницьких всзіях Шевченка, в поетичному вираженні цього ідеалу національної української держави в образі “Своєї хати”:

*“У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля”* [7, с. 266].

Звернемо увагу й на те, що поняття «правда» мало у Шевченка божественну властивість. Боротьба за правду є для поета святою. Взірцем такої боротьби виступає у “Кобзарі“, крім козацьких лицарів, Ісус Христос. В християнському вченні Шевченкові імпонувала проповідь братолюбства нового світу без рабства, злиднів, хвороб, зрештою смерті. Саме це відповідає його соціальним ідеалам. Ісус Христос ще з дитинства згідно з Шевченком навчає:

*“Як в світі жить, людей любить,
За правду статъ! За правду згинуть!
Без правди горе! “Горе вам,
Учителі архієреї!“
І дивувались фарисеї
І книжники його речам” [7, с. 522].*

Оспівує поет і Марію – матір Ісуса Христа як його сподвижницю, котра продовжувала духовно підкріпляти Христових братів і учнів:

*“Ти дух Святий свій пронесла
В їх душі вбогії! Хвала!
І похвала тобі, Маріє!
Мужі воспрямили святіє,
По всьому світу розійшлись.
І іменем твого сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому світу” [7, с. 525].*

Аналіз творів Шевченка дає підстави стверджувати, що правда є основоположним принципом його художньої творчості, зрештою всією його ідейно-естетичної свідомості. Чи то в його творах, написаних рідною українською, чи то російською мовами, чи в перекладах на мови інших народів світу, вона однаково залишається вражаючою своєю чистотою і гуманізмом. Мовою правди Шевченко творив добро й оздоровлював світ. Це єдина мова – безсмертна і зрозуміла всім народам. Вона допомогла Шевченкові зійти на Олімп світових геніїв.

Література

1. Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка: Указ Президента України. – 2012. – 11 квітня (№257)// Урядовий кур’єр. – 2012. – 70 (серп). – С. 35
2. Шевченко Т. Повне зібрання творів в десяти томах / Т. Шевченко. – К.: Вид. АН УРСР, 1951
3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 12т. / Т. Г. Шевченко; Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. Думка, 2001. – С. 1-6.
4. Шевченко Т. Собрания сочинений в п’яти томах / Т. Шевченко. – М.: Гослитиздат, 1955.

5. Шевченко Т. Собрание сочинений в четырех томах / Т. Шевченко. – Правда, 1977.
6. Шевченко Т. Документи і матеріали: 1814–1861 / Т. Шевченко. – К.: Держвидав УРСР, 1963. – 511 с.
7. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К.: Радянська школа, 1986.
8. Бовсунівська Т. Шевченко і концепція войовничого романтизму / Т. Бовсунівська // Дивослово, 2011. – №3. – С. 58-62.
9. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо / Г. Грабович. – К.: Критика, 2000.
10. Дзюба І. Тарас Шевченко: Життя і творчість (текст) / І. Дзюба. – К.: ВД “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 720 с.
11. Жулинський М. Його благословила доля славою святою: (до 20-річчя Незалежності України і 150-річчя від часу перепоховання Тарас Шевченка) / М. Жулинський // Світогляд. – 2011. – №4. – С. 32-39.
12. Забужко О. С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. С. Забужко. – К.: Абрис. 1997. – 144 с.
13. Кононенко В. Шевченкові архетипи / В. Кононенко // Шевченко, Франко, Стефаник: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ: Палай, 2002. – С. 5-18.
14. Луців Лука. Т. Шевченко – співець української слави і волі / Лука Луців. – Нью-Йорк, Джерсі Сіті, 1964. – 191 с.
15. Наливайко Д. Искусство: Направление, течение, стихи / Д. Наливайко. – К.: Мистецтво, 1980. – 288с.
16. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм / Д. Наливайко // Слово і час. – 2006. – №3.
17. Гете Й. – В. Поезія і правда: [збірник] / Й. – В. Гете. – К.: Мистецтво, 1982.
18. Гюго В. Мистецтво і народ: [збірник] / В. Гюго. – К.: Мистецтво, 1985.
19. Нахліх Є. Україновка романтична проза 20-60 років ХІХ ст. / Є. Нахліх. – К.: Наук. Думка, 1988.
20. Попович М. Романтизм як стиль та ідеологія / М. Попович // Філософська думка. – 2004. – №6
21. Салига Т. Розкуймося, братаймося... роздуми у 165-ту річницю з часу першої подорожі Тараса Шевченка в Україну / Т. Салига // Дзвін. – 2008. – №3. – С. 56-58.
22. Яблонська Л. Романтизм як спосіб осмислення держави та нації у політико-правових концепціях мислителів Німеччини ХVІІІ-ХІХ ст.: автореф. Дис... на здобуття ступеня канд... політ. наук: 23.00.01 / Л. В. Яблонська. – Львів, 2002. – 20 с.
23. Юнг К. – Г. Душа и миф: шесть архетипов / К. – Г. Юнг; пер. с англ. – Москва; Київ, 1997. – 384 с.
24. Яблонська О. Поетична творчість Т. Шевченка у світлі етнохронології // О. Яблонська // Слово і час. – 2011. – №4. – С. 108-120.

25. Яременко В. до проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / В. Яременко // Слово і час. – 2007. – №3. – С. 19-27.

Стаття надійшла до редакційної колегії 16.03.2014 р.

Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Луцак С. М., докт.філол.наук, професором Вівчарик Н.М.

TRUTH – GROUND FOR TARAS SHEVCHENKO'S CREATIVE WORK

I. P. Makarovsky

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas.

76019, Ivano-Frankovsk's, st/ Carpathians, 15;

ph. +380 (3422) 4-21-78; email: history@nung.edu.ua

The article deals with the concept of "truth" as the basis of creativity and activity Shevchenko, specifies its main features.

Key words: *Taras Shevchenko, true, love, good, poetry, humanity, word's improving.*